Ба Шурои диссертатсионии 6D.КОА-100
назди Донишгоҳи байналмилалии сайёҳӣ
ва соҳибкории Тоҷикистон (734055,
ш. Душанбе, хиёбони Борбад, 48/5, бинои
таълимии “В”)

# ТАҚРИЗИ

**муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Маҳмадуллои Раҳмони Маҳмадалӣ дар мавзуи «Мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ (дар мисоли корхонаҳои вилояти Хатлон)» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050800 - Баҳисобгирӣ ва аудит (6D050801 - Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит)**

## Мансубияти таҳқиқот ба шиносномаи ихтисос

Мазмуни таҳқиқот ба ихтисоси 6D050800 - Баҳисобгирӣ ва аудит (6D050801 - Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит) мувофиқ аст. Масъалаи меҳварии кор ташаккули маълумоти баҳисобгирӣ ва истифодаи он дар банақшагирӣ, назорат ва ҳисоботдиҳии дохилӣ мебошад. Маълумоти минтақавӣ дар ин таҳқиқот барои тавсифи муҳити фаъолияти корхонаҳо истифода шудааст; натиҷаҳои асосии муаллиф бошанд, ба ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дахл доранд.

Робитаи кор бо банди 1.3 шиносномаи ихтисос дар баррасии асосҳои методологӣ ва вазифагузориҳои мақсадноки баҳисобгирии муҳосибӣ зоҳир мегардад. Банди 1.7 масъалаҳои баҳисобгирии молиявӣ, идоракунӣ ва дигар намудҳои баҳисобгириро дар корхонаҳои шаклҳои гуногуни ташкилию ҳуқуқӣ фаро мегирад. Таҳлили амалияи корхонаҳои агросаноатӣ ва пешниҳоди тартиби баҳисобгирӣ аз рӯйи марказҳои масъулият ба ҳамин самт мансуб аст. Пешниҳодҳои вобаста ба мазмун, таркиб ва даврияти ҳисоботи идоракунӣ бо банди 1.8 оид ба хусусиятҳои ташаккули ҳисоботи муҳосибӣ дар соҳаҳо ва бахшҳои фаъолияти хоҷагидорӣ ҳамоҳанг мебошанд.

Мавзуъ, мақсад ва вазифаҳои дар муқаддима баёншуда бо ин доираи масъалаҳо мувофиқанд. Ҳамчун объекти таҳқиқот фаъолияти баҳисобгирӣ ва идоракунии корхонаҳои комплекси агросаноатии вилояти Хатлон интихоб гардида, предмет муносибатҳои иқтисодӣ, ташкилӣ ва иттилоотии раванди такмили низоми мазкурро дар бар мегирад. Интихоби объекту предмет имкон додааст, ки муаллиф масъалаи назариявиро бо омӯзиши таҷрибаи корхонаҳо пайваст намояд.

## Мубрамии мавзуи диссертатсия

Масъалаи асосие, ки Маҳмадуллои Раҳмони Маҳмадалӣ ба таҳқиқ гирифтааст, ба сифати иттилооти барои идоракунии корхонаи агросаноатӣ зарур вобаста мебошад. Истеҳсолкунанда метавонад маълумоти умумии хароҷоту даромадро дошта бошад, вале сабаби тағйирёбии арзиши аслӣ, маҳалли талафоти захираҳо ё натиҷаи фаъолияти бахши алоҳидаро сари вақт муайян карда натавонад. Дар чунин вазъ ҳисоботи тартибдодашуда вазифаи бақайдгириро иҷро мекунад, аммо имконияти истифодаи он барои интихоби роҳи минбаъдаи фаъолият маҳдуд мемонад.

Барои корхонаҳои комплекси агросаноатӣ ин мушкилот бо ҳаракати ашёи хом ва маҳсулот байни якчанд марҳилаи технологӣ алоқаманд аст. Маълумоти марбут ба қабул, нигоҳдорӣ, коркард ва фурӯш дар ҷойҳои гуногун ташаккул меёбад. Агар ҳаҷм, сифат, арзиш ва вақти ҳаракати маҳсулот дар ин марҳилаҳо ба ҳам мувофиқ набошанд, роҳбарият манзараи пурраи натиҷаҳои иқтисодиро ба даст намеорад. Зарурати такмили баҳисобгирии идоракунӣ аз ҳамин талаботи амалии истеҳсолот бармеояд.

Дар вилояти Хатлон, ки таҳқиқот бо маводи корхонаҳои он анҷом ёфтааст, фаъолияти истеҳсолкунандагони кишоварзӣ бо коркард, хизматрасонӣ ва шабакаҳои фурӯш пайваст мебошад. Муносибатҳои мазкур талаб мекунанд, ки иттилоот бо тартиби муайян ҷамъоварӣ ва барои истифодабарандагони дахлдор омода карда шавад. Бинобар ин, баррасии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ интихоби асоснок аст.

Мубрамии мавзуъ ҳамчунин аз он иборат мебошад, ки истифодаи воситаҳои рақамӣ бе тағйир додани тартиби ташкили маълумот натиҷаи интизоршаванда намедиҳад. Рақамӣ намудани ҳуҷҷатҳо бояд бо муайян кардани объекти баҳисобгирӣ, давриятӣ ҳисобот ва вазифаи масъулони иттилоот ҳамроҳ гардад. Диссертатсия масъалаи мазкурро дар робита бо шароити корхонаҳои таҳқиқшуда ба миён гузошта, барои рушди баҳисобгирии идоракунии соҳавӣ маводи қобили тавоҷҷуҳ пешниҳод мекунад.

## Таҳлили мазмуни кор ва пайдарпайии ҳалли вазифаҳои таҳқиқот

Матни пешниҳодшуда аз муқаддима, се боб, хулоса, адабиёти истифодашуда ва феҳристи интишороти довталаб иборат буда, ҳаҷми умумии он 198 саҳифаро ташкил медиҳад. Дар тавсифи сохтор 22 ҷадвал ва 30 расм зикр шудааст. Барои арзёбии мантиқи диссертатсия муҳим аст, ки муаллиф аз таҳқиқи объекти баҳисобгирӣ ба ташхиси амалияи мавҷуда ва аз он ба коркарди механизми такмил гузаштааст. Муқаддима дар саҳифаҳои 4 то 15 ҳудуд ва вазифаҳои ҳамин таҳқиқотро муайян мекунад.

Дар боби якум, ки аз саҳифаи 16 оғоз мешавад, комплекси агросаноатӣ аз мавқеи ниёзҳои баҳисобгирии идоракунӣ баррасӣ шудааст. Расми 1.1.2 дар саҳифаи 25 ҷойгоҳи занҷираи арзишро дар робитаҳои истеҳсолӣ ифода менамояд. Дар ҷадвали 1.1.1, саҳифаи 29, хусусиятҳои комплекс бо талаботи низоми иттилоотӣ алоқаманд карда шудаанд. Ба ин васила, муаллиф барои идомаи таҳқиқот замина мегузорад: иттилоот бояд ҳаракати захира ва натиҷаро дар марҳилаҳои бо ҳам пайваст инъикос намояд.

Мазмуни зербоби 1.2 аз саҳифаи 30 ба мутобиқ намудани баҳисобгирӣ ба хусусиятҳои истеҳсолот равона шудааст. Дар саҳифаи 32 масъалаи хароҷоти истеҳсолоти нотамом ва мансубияти хароҷот ба ҳосили даврaҳои гуногун мавриди баррасӣ қарор мегирад. Ҷадвали саҳифаи 36 принсипҳои ташкили баҳисобгирии идоракуниро ҷамъбаст мекунад. Хусусиятҳои ҳамкории амудию уфуқӣ ва таъсири онҳо ба баҳисобгирӣ дар саҳифаи 45 шарҳ ёфтаанд. Ин қисмат барои фаҳмидани сабаби фарқ кардани талаботи корхонаи кишоварзӣ аз талаботи корхонаи дорои давраи кӯтоҳи истеҳсолӣ аҳаммият дорад.

Таҷрибаи хориҷӣ дар зербоби 1.3, аз саҳифаи 46, ҳамчун манбаи интихоби усулҳо истифода мешавад. Дар саҳифаи 52 самтҳои такмили баҳисобгирӣ ва дар саҳифаҳои 58 ва 61 имконияти ҳамгироии иштирокчиёни истеҳсолот тавассути воситаҳои муосири идоракунӣ баррасӣ шудаанд. Маводи саҳифаҳои 62 ва 63 маҳдудиятҳои татбиқи таҷрибаи хориҷиро ба шароити маҳаллӣ мепайвандад. Қисмати мазкур ҳангоми интихоби воситаҳои нисбатан содда барои хоҷагиҳои дорои имконияти маҳдуд заминаи назариявӣ фароҳам меорад.

Боби дуюм аз саҳифаи 66 оғоз шуда, муҳити фаъолияти корхонаҳо ва вазъи низоми баҳисобгирии онҳоро фаро мегирад. Ҷадвали 2.1.1 дар саҳифаи 67 нишондиҳандаҳои рушди минтақаро ҷамъ овардааст. Дар саҳифаи 68 муаллиф талабот ба маълумот оид ба хароҷоти обёрӣ, нуриҳо, техника ва меҳнатро аз хусусияти истифодаи захираҳо бармеорад. Сохтори комплекс дар саҳифаи 70 ва шарҳи робитаи истеҳсол, коркард ва фурӯш дар саҳифаҳои 71 ва 72 имкон медиҳанд, ки пайдоиши эҳтиёҷ ба баҳисобгирии муфассал фаҳмида шавад.

Таҳлили муҳити ҳамкорӣ дар саҳифаи 82 идома меёбад. Дар ин ҷо истеҳсолкунандагон бо муассисаҳои молиявӣ, илмӣ, таълимӣ ва дигар иштирокчиён пайваст баррасӣ шудаанд. Аз нигоҳи баҳисобгирии идоракунӣ аҳаммияти чунин таҳлил дар муайян намудани маълумоте аст, ки роҳбарият бояд аз муҳити беруна гирад. Ҳамзамон, арзёбии рақамҳои минтақавӣ бояд бо риояи воҳидҳои ченак ва мувофиқати ҳисобҳои ҳосилшуда анҷом ёбад; ба яке аз масъалаҳои мушаххаси ин қисмат дар эродҳо таваҷҷуҳ дода мешавад.

Дар зербоби 2.2, ки аз саҳифаи 86 оғоз гардидааст, таҳқиқот ба сатҳи корхона мегузарад. Ҷадвали саҳифаҳои 90 ва 91 мавҷудияти буҷетҳо, марказҳои масъулият, ҳисоботи дохилӣ ва барномаҳои муҳосибиро муқоиса мекунад. Дар саҳифаи 98 объектҳои баҳисобгирии хароҷот ва усулҳои калкулятсия ҷамъбаст шудаанд. Ин маълумот имкон медиҳад, ки имконияти ба даст овардани арзиши аслии маҳсулот аз имконияти назорати сабабҳои тағйирёбии он фарқ карда шавад.

Маводи саҳифаҳои 101 ва 102 ба таъминоти иттилоотӣ ва дараҷаи рақамикунонии корхонаҳо бахшида шудааст. Муаллиф шарҳ медиҳад, ки дар баъзе корхонаҳо маълумоти муҳосибӣ бештар барои ҳисоботи молиявӣ ва андозӣ истифода шуда, қисми дигари иттилоот дастӣ ҷамъоварӣ мегардад. Тартиби ба шакли миқдорӣ гузаронидани баҳодиҳӣ дар саҳифаи 104 оварда шудааст. Ҷадвали 2.2.4, саҳифаи 106, имкони муқоисаи корхонаҳоро аз рӯйи маҷмуи ягонаи нишонаҳо фароҳам меорад. Дар ҷадвали 2.2.5, саҳифаҳои 108 ва 109, мушкилоти муайяншуда бо оқибати идоракунӣ ва самти такмил пайваст шудааст. Ин ҷадвал барои гузариш ба пешниҳодҳои боби сеюм аҳаммияти махсус дорад.

Боби сеюм аз саҳифаи 113 оғоз мешавад. Дар зербоби 3.1 муаллиф аз ташхиси сохтор ба муқоисаи имкониятҳои тағйирот мегузарад. Маълумоти ибтидоӣ дар саҳифаи 114 ва модели панҷомила дар саҳифаи 116 ҷойгир шудаанд. Ҷадвали саҳифаи 117 вариантҳои ҷорӣ, такмилёфта ва инноватсиониро муқоиса мекунад. Қимати ин мавод дар истифодаи як тартиби ҳисоб барои арзёбии вариантҳои гуногун мебошад. Натиҷаҳои бадастомада бояд бо назардошти хусусияти шартии сенарияҳо истифода шаванд.

Тарҳи васеъшуда дар саҳифаи 120 нишондиҳандаҳои дохилии корхонаро бо ҳамгироии иштирокчиён ва мубодилаи иттилоот мепайвандад. Натиҷаҳои ҳисобӣ дар саҳифаи 121 ва таҳлили ҳассосият дар саҳифаи 122 пешниҳод шудаанд. Муаллиф дар саҳифаи 123 фарқи вазифаҳои ҳисоботи молиявӣ ва баҳисобгирии идоракуниро шарҳ медиҳад. Маводи саҳифаҳои 125 ва 126 истифодаи такрории маълумоти як бор воридшударо барои чанд вазифаи идоракунӣ ба миён мегузорад. Дар саҳифаҳои 128 ва 129 меъмории модели пешниҳодшуда ва нақши омодасозии кормандон шарҳ ёфтаанд.

Зербоби 3.2 аз саҳифаи 130 ба тартиби амал кардани механизми пешниҳодшаванда бахшида шудааст. Дар расми саҳифаи 133 ҷамъоварии маълумот бо таҳлил, моделсозӣ ва қабули қарор пайваст мегардад. Саҳифаи 134 робитаи бозгаштро ҳамчун воситаи ислоҳи буҷетҳо ва нақшаҳо шарҳ медиҳад. Ҷадвали саҳифаи 135 воситаҳои тавсияшавандаро аз рӯйи навъи корхона ҷудо мекунад. Ҷадвали саҳифаи 136 нишондиҳандаҳои баҳодиҳӣ ва

ҳисоботи марказҳои масъулиятро муайян менамояд. Модели занҷираи арзиш дар саҳифаи 141 ва шарҳи ҷараёни иттилоот дар саҳифаи 142 барои ҳамоҳанг сохтани коркарди маълумот хизмат мекунанд.

Пешниҳодҳои саҳифаи 146 бо мушкилоти корхонаҳои дар боби дуюм омӯхташуда алоқаманд шудаанд. Барои як корхона диққат ба ташкили буҷетгузорӣ ва мониторинги хароҷот, барои дигаре ба ҷудо намудани натиҷаи самтҳои истеҳсолӣ ва барои корхонаи сеюм ба ҷамъоварии мунтазами маълумот равона мегардад. Арзиши амалии ин қисмат дар он аст, ки муаллиф барои ҳамаи корхонаҳо як маҷмуи якхелаи тағйиротро тавсия намедиҳад.

Зербоби 3.3, аз саҳифаи 147, масъалаи муҳити ягонаи рақамиро идома медиҳад. Дар саҳифаҳои 155 ва 156 омилҳои SWOT баҳогузорӣ шуда, самти истифодаи имкониятҳои беруна барои бартараф намудани нуқсонҳои дохилӣ пешниҳод мегардад. Саҳифаи 158 ба мутобиқ намудани нармафзор ва саҳифаи 160 ба модели ҳамгироии иттилоотӣ бахшида шудаанд. Дар саҳифаи 161 мисоли бақайдгирии рақамии вазн, намнокӣ ва сифати пахта оварда шудааст. Дар саҳифаи 162 ҳисоботи сатҳҳои гуногуни идоракунӣ ҷудо гардида, харитаи роҳи саҳифаи 163 панҷ марҳилаи татбиқро муайян мекунад. Хулосаҳои саҳифаҳои 168 то 170 мавқеи асосии муаллифро оид ба такмили низоми баҳисобгирии идоракунӣ ҷамъбаст менамоянд.

**Натиҷаҳои нав ва саҳми илмии довталаб**

Дар таҳқиқот навгонӣ бештар дар пайвастани воситаҳои баҳисобгирии идоракунӣ ва мутобиқ намудани онҳо ба муҳити робитаҳои агросаноатӣ ифода меёбад. Муаллиф аз усулҳои дар илми баҳисобгирӣ маълум истифода карда, тартиби ҳамкории онҳоро барои масъалаи интихобшуда пешниҳод мекунад. Бо чунин баррасӣ, ҷойгоҳи натиҷаҳои ӯ дар рушди равишҳои мавҷуда мушаххастар мегардад.

Пешниҳоди назариявию методӣ ба муайян намудани вобастагии таркиби иттилоот аз хусусиятҳои истеҳсолот алоқаманд аст. Маводи саҳифаҳои 29 ва 45 талаботи баҳисобгириро бо бисёрсоҳа будани фаъолият ва робитаҳои байни субъектҳо мепайвандад. Ин муносибат барои ташкили баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонае аҳаммият дорад, ки ҳам истеҳсолоти кишоварзӣ ва ҳам коркарди маҳсулотро анҷом медиҳад.

Натиҷаи дигари муаллиф модели индексии баҳодиҳии қарорҳои идоракунӣ мебошад. Дар тарҳи саҳифаи 120 муҳити ҳамкории корхона ҳамчун қисми арзёбӣ ворид шудааст. Дар ин ҳолат, имконияти рушди низоми баҳисобгирӣ аз рӯйи робитаи он бо шарикон низ таҳлил мегардад. Модел барои муқоисаи сенарияҳо ва муайян намудани самтҳои ниёзманд ба

таваҷҷуҳ хизмат мекунад. Навгонии ин қисмат ба таркиби пешниҳодшудаи омилҳо ва тарзи истифодаи онҳо дар доираи масъалаи таҳқиқот дахл дорад.

Механизми саҳифаи 133 масъулияти бахшҳоро ба ҷараёни ҷамъоварӣ, коркард ва истифодаи маълумот мепайвандад. Дар он ҳисоботи марказ бояд барои таҳлил ва қарорҳои минбаъда истифода шавад, натиҷаи иҷрои қарор бошад, боз ба низоми иттилоотӣ баргардад. Ин пайвастагӣ имкон медиҳад, ки пешниҳоди муаллиф ҳамчун тартиби ташкили кори баҳисобгирии идоракунӣ арзёбӣ гардад.

Модели рақамии саҳифаи 160 ва харитаи роҳи саҳифаи 163 пешниҳоди механизми умумиро ба пайдарпайии тағйироти ташкилӣ табдил медиҳанд. Омодагӣ, танзими маълумот, татбиқи воситаҳои рақамӣ ва таҳлили натиҷаҳо дар он ба ҳам вобастаанд. Саҳми шахсии довталаб дар ҷамъбасти масъалаҳои корхонаҳо ва коркарди ҳамин ҳалли ба ҳам пайваст ифода меёбад. Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшуда дар саҳифаи 12 бо натиҷаҳои дар бобҳои асосӣ баррасишуда робита доранд.

**Арзёбии асоснокӣ ва эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот**

Барои муайян намудани эътимоднокии кор бояд манбаи маълумот, мантиқи коркарди он ва ҳудуди истифодаи хулосаҳо ба назар гирифта шаванд. Диссертатсия аз маълумоти оморӣ, ҳисоботи корхонаҳо ва мушоҳидаҳои муаллиф истифода мебарад. Дар саҳифаҳои 10 ва 11 сарчашмаҳои иттилоот ва усулҳои таҳқиқот баён гардидаанд. Қисми назариявӣ ба адабиёти соҳавӣ такя дошта, барои фаҳмонидани интихоби самтҳои таҳлил хизмат мекунад.

Асоснокии тавсияҳои ташкилӣ аз робитаи онҳо бо натиҷаҳои ташхис бармеояд. Масалан, маҳдуд будани ҳисоботи дохилӣ ва таҳлили инҳирофҳо дар саҳифаҳои 90 ва 91 баён гардида, самти ислоҳи онҳо дар саҳифаҳои 108, 109 ва 146 пешниҳод шудааст. Аз ин ҷиҳат, пешниҳодҳои кор аз масъалаҳои омӯхташуда дур намераванд.

Ҳисобҳои индексӣ имкони муқоисаи варианти ибтидоӣ ва вариантҳои такмилро фароҳам меоранд. Формулаҳо ва сохтори модел дар саҳифаҳои 116 ва 120 пешниҳод шудаанд; тағйирёбии натиҷа бо иваз намудани омилҳои алоҳида дар саҳифаи 122 таҳлил мегардад. Ин мавод барои пайгирии мантиқи ҳисобҳо муфид мебошад. Бо вуҷуди ин, индекси ҷамъбастӣ ҳамчун баҳои шартии низоми интихобшуда истифода мешавад ва ҷойи мушоҳидаи мустақими натиҷаҳои истеҳсолиро намегирад.

Масъалаи мувофиқати баъзе рақамҳои заминавӣ дар банди эродҳо мушаххас оварда мешавад. Дақиқ кардани он барои беҳтар намудани пойгоҳи омории кор зарур аст. Дар маҷмуъ, хулосаҳои марбут ба зарурати ҳамоҳанг сохтани ҷараёнҳои иттилоотӣ, ба роҳ мондани ҳисоботи мунтазам ва

истифодаи марказҳои масъулият аз таҳлили таҷрибаи корхонаҳо бармеоянд. Дараҷаи асоснокии онҳо барои пешниҳоди роҳҳои такмили низом қобили қабул мебошад.

**Аҳаммияти натиҷаҳо барои илм ва амалияи хоҷагидорӣ**

Аҳаммияти илмии кор дар рушди тасаввурот оид ба баҳисобгирии идоракунӣ ҳамчун раванди ташкили иттилоот дар шароити ҳамкории истеҳсолӣ ифода меёбад. Дар диссертатсия маълумоти харочот аз мавқеи ниёзи истифодабарандаи дохилӣ ва робитаи он бо марҳилаҳои ҳаракати маҳсулот баррасӣ шудааст. Натиҷаҳои мазкур метавонанд ҳангоми омӯзиши баҳисобгирии идоракунӣ дар дигар намудҳои истеҳсолоти дорои давраи тӯлонӣ истифода шаванд.

Аҳаммияти амалӣ аз имконияти танзим намудани ҷараёни иттилоот дар худи корхона бармеояд. Роҳбарият метавонад натиҷаҳои ташхисро барои муайян кардани бахшҳое истифода барад, ки дар онҳо маълумот дер омода мешавад ё дар шакли барои қароргирӣ номувофиқ пешниҳод мегардад. Ҷадвали саҳифаи 136 барои муайян намудани масъулияти ҳисоботдиҳӣ ва маводи саҳифаи 162 барои интихоби даврияти ҳисобот заминаи методӣ фароҳам меоранд.

Самти дигари истифодаи тавсияҳо таҳияи таснифоти ягонаи маълумот пеш аз ҷорӣ намудани нармафзор мебошад. Тавре аз харитаи роҳи саҳифаи 163 бармеояд, низоми рамзгузорӣ, воҳидҳои ченак ва тартиби ҳуҷҷатгузорӣ бояд пешакӣ танзим шаванд. Ин пешниҳод барои пешгирии номувофиқатии маълумоти анбор, истеҳсолот ва муҳосибӣ аҳаммияти амалӣ дорад.

Аз нигоҳи иқтисодӣ, низоми ҳамоҳанги иттилоотӣ метавонад вақти ҷамъбасти ҳисоботро кам намуда, барои сари вақт ошкор кардани талафот ва интихоби қарори муносиб замина фароҳам оварад. Андозаи самараи пулӣ аз шароити корхонаи мушаххас вобаста аст. Аз ин рӯ, истифодаи тавсияҳо бояд бо муқоисаи нишондиҳандаҳои воқеии корхона ҳамроҳ гардад.

Ҷанбаи иҷтимоии натиҷаҳо ба такмили фаъолияти касбии кормандони муҳосибӣ ва истеҳсолот алоқаманд мебошад. Вақте тартиби пешниҳод ва истифодаи маълумот равшан аст, ҳамкории бахшҳо беҳтар гардида, барои омодасозии кормандон талаботи мушаххас ба миён меояд. Маводи диссертатсияро дар машғулиятҳои амалии баҳисобгирии идоракунӣ ва курсҳои такмили ихтисос истифода бурдан мумкин аст. Барои мақомоти соҳавӣ бошад, натиҷаҳо ҷиҳати ташкили корҳои машваратӣ бо корхонаҳои агросаноатӣ муфид мебошанд.

**Саҳми шахсӣ ва муаррифии натиҷаҳо дар интишорот**

Довталаб масъалаи таҳқиқотро муайян намуда, маълумоти таҷрибаи корхонаҳоро ҷамъбаст кардааст ва дар асоси он роҳҳои такмили низоми

баҳисобгирии идоракуниро пешниҳод менамояд. Ҷадвалҳои муқоисавии боби дуюм, модели экосистемавӣ ва тарҳи татбиқи рақамӣ самтҳои асосии саҳми шахсии ӯро ташкил медиҳанд. Дар онҳо маводи назариявӣ бо вазифаҳои фаъолияти корхонаҳо пайваст шудааст.

Тибқи маълумоти саҳифаи 15, натиҷаҳо дар конференсияҳо муҳокима шуда, тавсияҳои муайян дар раванди таълими ду муассисаи таҳсилоти миёнаи касбӣ ва фаъолияти Сарраёсати кишоварзии вилояти Хатлон истифода шудаанд. Дар матн реквизитҳои санадҳои дахлдор оварда шудаанд. Ин маълумот самтҳои санҷиш ва истифодаи тавсияҳоро тавсиф мекунад; муайян намудани ҳаҷми самараи иқтисодии татбиқ ба маводи алоҳидаи тасдиққунанда вобаста мебошад.

Феҳристи саҳифаҳои 196 то 198 мақолаҳои маҷаллаҳои илмӣ ва маводи конференсияҳоро дар бар мегирад. Дар қисми якум панҷ мақолаи ба масъалаҳои агросаноатӣ ва баҳисобгирии соҳавӣ алоқаманд ҷой дода шудааст. Аз ҷумла, мақолаи [3-М] ҷанбаҳои методии ташкили фаъолияти корхонаҳои комплекси агросаноатиро дар низоми баҳисобгирии идоракунӣ фаро мегирад. Маводи [6-М] бошад, ба рақамикунонӣ ва такмили ҳисоботи идоракунӣ бахшида шудааст.

Аз рӯйи феҳрист, самтҳои асосии таҳқиқот дар маводи нашршуда муаррифӣ гардидаанд. Шумораи умумии сабтҳо бояд бо теъдоди воқеии маводи мустақил мувофиқ карда шавад, зеро дар феҳрист сабтҳои такроршаванда низ мавҷуданд. Баҳодиҳии саҳми инфиродӣ дар мақолаҳои муштарак ва пуррагии инъикоси ҳар натиҷаи нав бо омӯзиши нусхаҳои мақолаҳо анҷом меёбад.

**Автореферат ва ҳолати барасмиятдарории маводи пешниҳодшуда**

Автореферат дар маҷмуъ ба матни диссертатсия мувофиқ мебошад. Дар он масъалаи интихобшуда, мақсади таҳқиқот, натиҷаҳои пешниҳодшаванда ва самтҳои истифодаи онҳо ба шакли ҷамъбастӣ оварда шудаанд. Ташхиси корхонаҳо, моделсозӣ, механизми марказҳои масъулият ва самтҳои рақамикунонӣ дар ҳар ду матн ҷой доранд. Аз ин рӯ, автореферат барои шинос намудани мутахассисон бо мазмуни асосии таҳқиқот вазифаи худро иҷро мекунад.

Диссертатсия дорои муқаддима, бобҳои асосӣ, хулосаҳои бобҳо, натиҷаҳои ҷамъбастӣ ва адабиёти истифодашуда мебошад. Ҷадвалу расмҳо барои муаррифии равишҳо ва натиҷаҳои муқоиса истифода шудаанд. Дар матн истинод ба сарчашмаҳо ва дар назди қисми зиёди маводи таҳлилӣ маълумот дар бораи манбаъ оварда шудааст. Ҳамин тартиб имкон медиҳад, ки хонанда байни маводи аз адабиёт гирифташуда ва коркарди муаллифӣ робита гузорад.

Дар айни замон, мувофиқати ададӣ ва воҳидҳои ченаки нишондиҳандаҳои оморӣ ба санҷиши иловагӣ ниёз доранд. Ҳамчунин, маълумоти ҷамъбастии интишорот бояд дар ҳамаи мавод яксон бошад. Арзёбии ҳозира ба сохтор ва мазмуни матн дахл дорад. Натиҷаи санҷиши асолати матн ва ҳаққонияти санадҳои татбиқ танҳо бо ҳуҷҷатҳои дахлдори расмиёти аттестатсионӣ муайян карда мешавад. Аз рӯйи маводи пешниҳодшуда, сохтори умумии диссертатсия барои баррасии илмӣ муносиб аст.

**Эродҳо ва пешниҳодҳо барои такмили кор**

Бо вуҷуди баҳои мусбат ба самти умумии таҳқиқот, чанд масъала ба дақиқсозӣ ниёз дорад. Онҳо ба мувофиқати маълумоти ибтидоӣ, мантиқи баҳодиҳӣ ва ҷузъиёти татбиқи пешниҳодҳо дахл доранд.

1. Дар ҷадвали 2.1.1, саҳифаи 67, барои соли 2024 маҷмуи маҳсулоти минтақавӣ 36064,7 млн сомонӣ ва аҳолӣ 3697,8 ҳазор нафар оварда шудааст. Аз таносуби ҳамин ду рақам тақрибан 9753 сомонӣ ба ҳар сари аҳолӣ бармеояд, дар ҳоле ки дар сатри дахлдор 975 зикр гардидааст. Дар саҳифаи 68 низ қимати 975 сомонӣ шарҳ ёфтааст. Зарур аст, ки воҳиди ченак ва манбаи рақамҳо аз нав муқоиса карда шуда, ҳисоб ва тавзеҳи он мувофиқ гарданд. Ин мулоҳиза ба созгории дохилии маълумоти ҷадвал дахл дорад.

2. Дар модели ҷамъшавандаи саҳифаҳои 116 ва 120 баланд будани як омил метавонад паст будани омили дигарро дар индекси умумӣ ҷуброн кунад. Барои фаъолияти иттилоотии корхона чунин ҷуброн на дар ҳамаи ҳолатҳо маънои амалӣ дорад. Масалан, сатҳи хуби буҷетгузорӣ набудани маълумоти саривақтии анборро пурра иваз карда наметавонад. Мувофиқ мебуд, ки барои унсурҳои ҳатмии низом ҳадди ақали қобили қабул муайян ё маҳдудияти тафсири индекси ҷамъбастӣ шарҳ дода шавад.

3. Дар саҳифаи 156 афзалияти стратегияи WO бо муқоисаи ҷамъбасти баллҳои гурӯҳҳои SWOT асоснок шудааст. Фарқи имконот ва хатарҳо ҳамагӣ як балл мебошад. Дар чунин ҳолат, нишон додани он ки тағйири баҳогузории як ё ду омил интихоби стратегияи асосиро тағйир медиҳад ё не, хулосаро устувортар мекард. Инчунин, ба ҳам пайвастани имконияти мушаххас бо

нуқсони муайян барои интихоби тадбири амалӣ аз муқоисаи танҳо ҷамъбасти гурӯҳҳо маълумоти бештар медод.

4. Дар саҳифаҳои 140, 161 ва 162 ҳаракати ашёи хом, сифати маҳсулот ва талафоти партияҳо баррасӣ шудаанд. Барои баҳисобгирии идоракунии истеҳсолоти агросаноатӣ тартиби ҷудо намудани талафоти меъёрии технологӣ аз талафоти ғайримеъёрӣ аҳаммияти хос дорад. Шарҳи таъсири намнокӣ, пастшавии сифат ва талафоти нигоҳдорӣ ба калкулятсияи партия метавонист муфассалтар гардад. Ин ҷузъиёти методӣ имкон медод, ки маълумоти миқдорӣ ва сифатӣ бо арзиши аслии маҳсулот пайваст карда шавад.

Мулоҳизаҳои зикршуда ба амиқтар гардидани қисмати методӣ ва дақиқии истифодаи натиҷаҳо мусоидат мекунанд. Онҳо масъалаи интихобшуда ва аҳаммияти пешниҳодҳои асосиро зери шубҳа намегузоранд. Посухи довталаб ба ин масъалаҳо барои равшан намудани ҳудуди корбурди тавсияҳо муфид хоҳад буд.

**Хулоса**

Диссертатсияи Маҳмадуллои Раҳмони Маҳмадалӣ дорои масъалаи муайяни илмӣ, пайдарпайии таҳқиқ ва натиҷаҳои барои рушди баҳисобгирии идоракунии соҳавӣ қобили истифода мебошад. Муаллиф мушкилоти таъминоти иттилоотии корхонаҳои агросаноатиро омӯхта, роҳҳои пайвастани маълумоти бахшҳо, масъулияти идоракунӣ ва ҳисоботи дохилиро пешниҳод кардааст. Ҷиҳати арзишманди кор робитаи ташхиси вазъи мавҷуда бо интихоби самтҳои такмил мебошад.

Натиҷаҳо ба мақсаду вазифаҳои таҳқиқот мутобиқ буда, масъалаҳои асосии ихтисоси пешниҳодшударо фаро мегиранд. Автореферат муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос менамояд. Эродҳои баёншуда зарурати такмили баъзе ҳисобҳо ва тавзеҳҳои методиро ба миён мегузоранд, вале баҳои мусбати умумиро ба аҳаммияти илмию амалии кор тағйир намедиҳанд.

Ҳамин тариқ, диссертатсияи Маҳмадуллои Раҳмони Маҳмадалӣ дар мавзуи «Мукаммалгардонии низоми баҳисобгирии идоракунӣ дар корхонаҳои комплекси агросаноатӣ дар шароити ташаккули экосистемаи аграрӣ (дар мисоли корхонаҳои вилояти Хатлон)» ҳамчун таҳқиқоти анҷомёфта аз рӯйи мазмун, натиҷаҳои илмӣ ва аҳаммияти амалии пешниҳодҳо ба талаботи илмии Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ, ки бо

қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 28 августи соли 2026, №591 тасдиқ шудааст, мувофиқ арзёбӣ мегардад. Муаллифи он сазовори гирифтани дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050800 - Баҳисобгирӣ ва аудит (6D050801 - Баҳисобгирии муҳосибӣ ва аудит) дониста мешавад.

**Муқарризи расмӣ:**
**доктори фалсафа (PhD),**
**муаллими калони кафедраи баҳисобгирии**
**бухгалтерӣ, таҳлил ва аудити**
**Донишгоҳи давлатии омӯзгории**
**Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ** **Манучеҳри Н. Р.**

Имзои доктори фалсафа (PhD), Манучеҳри Н.Р.-ро тасдиқ менамоям:
Сардори Раёсати кадрҳо ва
корҳои махсуси ДДОТ ба номи С.Айнӣ Қодирзода С.

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121, Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ.
Телефон: +992(37) 224-13-83, +992 98 711 9999
E-mail: nozimi@yandex.com
WWW: tgpu.tj, E-mail: info@ tgpu.tj